

Interview met Joris Vlieghe

“Lesgeven is door en door een fysieke activiteit”

GOELE CORNELISSEN

Sinds de coronapandemie hebben scholen meer dan ooit ingezet op digitale technologie. Daar komt nog bij dat minister Weyts die crisis heeft aangegrepen om in het kader van het relanceplan ‘Vlaamse Veerkracht’ eenmalig een aanzienlijk budget uit te trekken voor de verdere digitalisering van het Vlaamse onderwijs. Maar wat heeft digitale technologie het onderwijs te bieden? Brandpunt sprak met Joris Vlieghe. Hij is docent wijsgerige pedagogiek aan de KU Leuven en doet onderzoek naar de impact van digitalisering op de toekomst van de school, de figuur van de leerkracht en de vormende betekenis van onderwijs.

Er bestaat heel wat onderzoek over digitalisering in onderwijs. Vanuit welke insteek kijkt u naar het gebruik van digitale technologie in onderwijs?

“Ik kijk in eerste instantie vanuit een pedagogische invalshoek naar deze kwestie. Een pedagogisch perspectief wordt echter vaak verward met een leerperspectief. Heel veel discussies over educatieve technologie worden vandaag meteen vertaald in termen van leren, leerwinsten, leerachterstanden. Men vraagt zich af in welke mate ze het leren effectief ondersteunen, leerwinst of leerachterstand kunnen remediëren. Ik wil niet ontkennen dat dat belangrijke kwesties zijn, maar vanuit een pedagogisch perspectief ligt een andere vraag op tafel, namelijk: laten deze nieuwe technologieën (nog) toe dat de school een plek is waar een nieuwe generatie wordt opgevoed of gevormd?”

“Laat me uitleggen wat ik met vorming bedoel. Ik vertrek daarbij van Hannah Arendt, die beweert dat het in opvoeden of vormen altijd gaat over het ‘meedelen’ van de wereld, in de dubbele betekenis van het woord. Meedelen verwijst naar het ‘tonen’ van de wereld aan de nieuwe generatie. Wij als leraren, de oude generatie, nemen de verantwoordelijkheid op om te tonen aan de nieuwe generatie wat belangrijk is in deze wereld, wat er mooi aan is en wat onze aandacht verdient. Leraren proberen met de nieuwe generatie een liefde te delen voor de wereld, een liefde voor dingen die in die wereld van betekenis zijn.”

“Maar meedelen betekent ook ‘(mede-) delen’. Wanneer leraren de wereld aan een groep jonge mensen tonen, bewerkstelligen zij ook de ervaring van samen, op een en dezelfde wereld betrokken zijn. In een wereld waar mensen steeds meer terugplooiën op hun eigen netwerk, bubbel of identiteit is dat allesbehalve evident. Nochtans is het installeren van die gedeelde wereld een fundamenteel pedagogisch gebaar.”

“Vanuit zo’n pedagogische invalshoek ben ik geïnteresseerd in de vraag of digitale technologie toelaat dat de school een plek is waar de wereld wordt meegedeeld of waar een nieuwe generatie wordt gevormd.”

Biedt de massale inzet van digitale technologie in onderwijs mogelijkheden voor vormend onderwijs?

“Ik wil daar niet meteen een oordeel over vellen. Misschien klink ik nogal ‘technofoob’ in mijn werk en lijkt ik a priori te suggereren dat die technologieën dat niet toelaten. Maar ik ben helemaal niet tegen technologie gekant, integendeel. Ik maak daar wel twee belangrijke kanttekeningen bij.”

“Eerst en vooral vat ik technologie breed op. Opvoeden en onderwijzen zijn maar mogelijk dankzij bepaalde technologieën. Om te onderwijzen op school worden schoolgebouwen op een bepaalde manier vormgegeven. Dat is technologie. En ook wat we in die scholen doen of deden – denk aan lezen en schrijven – berust op technologieën zoals schoolboeken, papier, potloden, toetsenborden, schermen ...”

“Die technologieën hebben ook niet altijd bestaan. Iemand heeft ze ooit bedacht. Denk bijvoorbeeld aan het leren schrijven. Wij gaan er heel gemakkelijk van uit dat wie naar school ging altijd heeft leren schrijven, maar als je kijkt naar de geschiedenis van de educatieve technologieën, dan is dat niet juist. Men is pas in de tweede helft van de 19de eeuw massaal begonnen met leren schrijven. Dat was op het moment dat goedkoop papier en het potlood werden uitgevonden. Als je erbij stilstaat, is dat logisch. Om mooi en leesbaar te leren schrijven, moet je duizenden keren dezelfde letter schrijven. Daarvoor heb je een potlood en tonnen papier nodig. Daarvoor moesten mensen bijvoorbeeld schrijven op perkament. Dat was zeer duur en het geschrift was bijna onleesbaar omdat men met veer en inkt maar in één richting kon bewegen.”

“Ten tweede ga ik ervan uit dat technologieën nooit uit zichzelf goed of slecht zijn, maar dat ze je bepaalde dingen laten doen. De recent overleden Franse techniekfilosoof Bernard Stiegler beweerde daarom dat je een technologie kan beoordelen als een *farmakon*. In het Oud-Grieks betekent dat zowel geneesmiddel als vergif. Als je het geneesmiddel niet goed gebruikt, word je vergiftigd en ga je misschien dood. Ik denk dat we ons daar heel goed van bewust moeten zijn. Dat houdt geen determinisme in. Het is niet een pedagogische opgave of uitdaging om te begrijpen hoe bepaalde technologieën werken en om er, als ze ons in een bepaalde richting sturen, op een pedagogisch zinvolle manier mee om te springen.”

Technologieën laten ons dus iets doen. Geef daar eens een voorbeeld van.

“Dat klopt. En digitale technologieën laten ons andere dingen doen dan ‘oudere’ technologieën, zoals schoolboeken of potloden. Laat me terugkomen op het voorbeeld van het schrijven. Mijn stelling is dat schrijven met hand, potlood en papier een heel andere ervaring in het leven roept dan typen op een toetsenbord of op

“De jongste generatie, die grootgebracht is met digitale technologie, verhoudt zich op een nieuwe wijze tot tekst, maar ook tot andere zaken in de wereld. Ik noem die nieuwe vorm van geletterdheid de *maker literacy*.”

een touchscreen. Er gebeurt daar nogal wat interessant onderzoek naar. Het leren schrijven met potlood en papier is een grafomotorische activiteit. Het vormen van een 'a' is niet hetzelfde als het vormen van een 'b' of 'c'. Daar moet je zorg aan besteden. Verder valt datgene waar je oog op gericht is samen met datgene waar je hand op gericht is. Zo ontstaat een zeer belichaamde ervaring die ook heel direct is. Kunnen schrijven of 'geletterd zijn', is een ervaring van 'greep hebben op' de relatie tussen de beweging van je hand en de letters die verschijnen. Dat wil ook zeggen dat je daar op vernieuwende manieren mee aan de slag kan gaan.”

“Bij het (leren) typen ligt dat helemaal anders. Bij het blind typen raak je toetsen aan en er verschijnt iets op het scherm. Dat is een totaal ander soort activiteit. Datgene waar je oog zich op richt, is niet hetgeen waar je hand zich op richt. Je hebt er ook geen idee van waarin de relatie bestaat tussen het duwen op die toets en de letter die op het scherm verschijnt. Het is de machine die dat voor ons doet. Kunnen schrijven of 'geletterd zijn' staat hier dus voor een heel andere ervaring.”

Waarom is die ervaring zo belangrijk?

“Wel, zoals ik eerder heb verteld, gaat het pedagogische – de vormende betekenis

van onderwijs – over liefde voor de wereld en zorg voor de dingen. We tonen aan een nieuwe generatie wat we belangrijk, waardevol en mooi vinden. Ik geloof dat het (leren) schrijven, met bijzondere aandacht voor schoonschrift, een bepaalde relatie ten aanzien van teksten genereert die ook de mogelijkheid opent om daar zelf vernieuwend mee aan de slag te gaan. Je zou dat een aandachtige of zorgzame relatie kunnen noemen. Die relatie verandert sinds we massaal beginnen overschakelen op digitale vormen van lezen en schrijven.”

“Zelf merk ik dat bijvoorbeeld ook bij mijn studenten aan de universiteit. Die hebben enorm veel problemen met het hanteren van een referentieapparaat. Al leg je dat twintig keer uit, het glijdt van hen af als water van een eend. Volgens mij is dat omdat zij de zin ervan niet verstaan. De ervaring van grote inspanning en zorg die auteurs aan teksten besteden, lijkt hen vreemd. Voor hen betekent het maken van een tekst in eerste instantie het knippen en plakken van teksten die al bestaan en die men met groot gemak online kan vinden.”

Leraren zien dat natuurlijk ook. Sommigen vinden dat problematisch. Anderen beklemtonen dat jongeren vandaag juist nieuwe dingen kunnen.

“Ik wil daar ook geen normatief oordeel over vellen. Het is niet per definitie verkeerd. De jongste generatie, die grootgebracht is met digitale technologie, verhoudt zich op een nieuwe wijze tot tekst, maar ook tot andere zaken in de wereld. Ik noem die nieuwe vorm van geletterdheid de *maker literacy*. Denk aan de *maker movement* en wat er vandaag gebeurt in de fablabs waar mensen toegang hebben tot de 3D-printtechnologie. Daar kan men vandaag dingen doen die we tien jaar geleden niet voor mogelijk hielden. We zijn nu in staat om alles te maken wat we maar willen met een 3D-printer. Maar we maken

daarbij wel gebruik van een technologie die we zelf niet goed verstaan. We kunnen wel fantastische dingen die we vroeger niet konden, maar we begrijpen eigenlijk niet goed wat ze doen, want de printer doet het voor ons.”

“Net zoals de 3D-printer nieuwe mogelijkheden opent, zo zou je ook kunnen zeggen dat mijn studenten heel nieuwe dingen kunnen doen met teksten die wij, de oude generatie die met andere technologieën en tradities is grootgebracht, misschien nog niet volledig verstaan. Dat moeten we onderzoeken.”

En de leraar? Welke impact heeft digitale technologie op zijn werk?

“Ik geef hier graag opnieuw een voorbeeld. Wanneer een leraar Nederlands een verzorgde zin op het (krijt)bord schrijft of de wiskundeleraar een nauwkeurige tekening op het bord maakt, dan hebben leerlingen een rechtstreekse ervaring van een soort van zorg of liefde voor het vak van de leraar in kwestie. De technologie – in dit geval het krijtbord en het schrijven – maakt dus de relatie van de leraar tot zijn of haar vak zichtbaar. Eigenlijk toont een leraar daarmee: ‘Dit is in onze wereld belangrijk en verdient onze aandacht.’ Hij kan die zin ook heel lelijk op het bord schrijven of de tekening zonder enige zorg maken.”

“Dat fysieke element is een aspect dat grotendeels verdwijnt als je met digiborden en powerpoints begint te werken. Leerlingen zien veel minder met welke zorg leraren hun materiaal maken. Al moet ik erbij vertellen dat dat ook niet helemaal klopt. Je ziet ook wel dat sommige powerpoints met zeer veel zorg gemaakt zijn. Maar het klassieke schoolbord biedt meer mogelijkheden om de omgang van leraren met hun materiaal en de manier waarop ze het studiemateriaal construeren effectief te tonen aan de leerlingen.”

Die lichamelijke dimensie van het lesgeven, hoe een leraar zich fysiek gedraagt, de routines, de gebaren, de toon ... die doen er allemaal toe. Dat zijn tekenen van zorg voor het eigen vak.

Hoe kijkt u dan naar afstandsonderwijs?

“Ik denk dat het lesgeven door en door een fysieke activiteit is, of is geweest. Je hebt leerkrachten die hun boeken aan de kant smijten, je hebt leerkrachten die hun boeken met de grootste zorg opbergen. Die lichamelijke dimensie van het lesgeven, hoe een leraar zich fysiek gedraagt, de routines, de gebaren, de toon ... die doen er allemaal toe. Dat zijn tekenen van zorg voor het eigen vak.”

“Er bestaat natuurlijk ook heel wat cognitief psychologische literatuur die erop wijst dat die fysieke dimensie van het lesgeven belangrijk is om het leren, als cognitieve operatie, effectief te ondersteunen. Dat is ook belangrijk, maar niet het punt dat ik hier wil maken. Mij gaat het erom dat leraren doorheen de fysieke dimensie van lesgeven, tonen dat de leerstof voor hen belangrijk of betekenisvol is. Dat is heel moeilijk wanneer je zit te staren naar een scherm waarin iemand opgesloten zit. Je kan alleen maar zijn hoofd zien. Of helemaal geen leraar. En we weten intussen allemaal hoe vermoeiend dat is.”

“Een tweede gevaar van afstandsonderwijs is dat het veel moeilijker is om de ervaring te hebben van een gedeelde wereld. Vaak wordt gezegd dat contactonderwijs belangrijk is voor de sociale relaties, maar dat gaat volgens mij voorbij aan het belang van een heel andere ervaring die de school mogelijk maakt. Op school behoort je tot een collectief van mensen die je zelf niet gekozen hebt en waarmee je ingeleid wordt in een reeds bestaande wereld.”

Digitale geletterdheid krijgt steeds meer aandacht in het schoolse curriculum. Hoe staat u daar tegenover?

“Ik ben voorstander van zoiets als digitale geletterdheid, maar dan moeten we die term wel juist begrijpen. Als ik lees wat die digitale geletterdheid volgens de nieuwe eindtermen moet inhouden, dan stel ik me daar toch ernstige vragen bij. Die zijn zeer utilitair en consumentistisch ingevuld. Het gaat vooral over het leren gebruiken van digitale middelen en om een bewustwording van de gevaren ervan.”

“Als ik minister van Onderwijs was, zou ik een vak ‘digitale spelling en grammatica’ invoeren dat niet gaat over het goed leren gebruiken ervan, maar over de werking van het digitale. Hoe zit een algoritme in elkaar? Hoe werkt het? Wat doet het met ons? Net zoals we op school via de studie van spelling en grammatica een soort afstand nemen ten aanzien van de taal om er tegelijk nieuwe dingen mee te kunnen doen (denk aan het voorbeeld van schrijven), zouden we iets kunnen bedenken in termen van digitale geletterdheid: een kennisname van de werking van digitale technologie, zodat we er misschien ook nieuwe dingen mee kunnen doen. Dingen die we nu onmogelijk kunnen bedenken, omdat we vastzitten in een bepaald soort gebruik van die digitale technologieën en er geen afstand van kunnen nemen.”

